

**Att utvärdera effekterna
av socialtjänstens
insatser – rapportering
av budgetuppsdrag
November 2022**

Att utvärdera effekterna av socialtjänstens insatser

November 2022

Dnr: 3.1.1-573/2022

Kontaktpersoner: Susanna Nytell, 08-508 251 38 och Johanna Kleman, 08-508 252 89

Sammanfattning

I stadens budget för 2022 har socialnämnden fått i uppdrag att i ökad utsträckning utvärdera effekterna av socialtjänstens insatser. Detta ligger i linje med förslaget till ny socialtjänstlag som bland annat innebär att gå mot en mer kunskapsbaserad socialtjänst där verksamheten bedrivs i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. Utvärdering av hur effektiva insatser är bidrar till mer kunskap om hur resurser bör fördelas, så att de används på det sätt som ger bäst effekt för socialtjänstens målgrupper.

I rapporten redogörs för begrepp som uppföljning, utvärdering och effektmätning, olika metoder som kan användas samt fördelar och utmaningar med att mäta effekten av insatser inom socialtjänstens verksamhetsområden. Därutöver beskrivs olika exempel på uppföljningar och utvärderingar som genomförts eller pågår inom staden.

Slutligen beskrivs socialförvaltningens satsningar inom området, som syftar till att öka kompetensen inom området och stärka förutsättningarna för effektmätning och andra former av utvärdering inom staden. Att stärka kunskapen om vad effektmätning är och hur effektmätning kan genomföras är viktiga och grundläggande förutsättningar för att uppdraget ska kunna genomföras.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Innehållsförteckning	4
Bakgrund	5
Effektutvärdering – definitioner, syfte och utmaningar	5
Vad är en effekt och hur kan den mätas?.....	5
Vad skiljer en utvärdering från en uppföljning?	7
Syftet med effektutvärderingar	7
Effektutvärdering inom socialt arbete	8
Att genomföra effektutvärderingar	9
<i>Studier utan kontrollgrupp</i>	9
<i>Studier med kontrollgrupp</i>	10
<i>Val av upplägg för effektutvärdering</i>	11
Förutsättningar för att genomföra effektutvärderingar	12
<i>Forskningslogistik</i>	12
Uppföljning och utvärdering inom socialtjänsten i Stockholms stad	13
Upplägg med kontrollgrupper	13
<i>Utvärdering av sociala insatsgrupper – exempel på upplägg med matchad kontrollgrupp</i>	13
<i>”Intensifierad utredning i hemmiljö” – exempel på utvärdering med randomiserad kontrollgrupp</i>	15
Upplägg utan kontrollgrupper	15
<i>”Modell för tidigt socialt stöd” – exempel på utvärdering genom jämförelse mellan geografiska områden</i>	15
<i>Utvärderingar av skolsociala team (SST) – exempel på före-efter-studie</i> 16	
<i>Utvärdering av stadens relationsvårdscentrum – exempel på metodtriangulering</i>	17
<i>Uppföljning och utveckling i den löpande verksamheten – exempel från enheten för hemlösa</i>	18
Socialförvaltningens stöd till arbete med uppföljning och utveckling inom staden	19
<i>Samarbetsforum för forskning och utveckling</i>	19
Referenser	22

Bakgrund

I stadens budget för 2022 har socialnämnden fått i uppdrag att i ökad utsträckning utvärdera effekterna av socialtjänstens insatser. Att gå mot en mer kunskapsbaserad socialtjänst är en tydlig inriktning i förslaget till ny socialtjänstlag, som bland annat innehåller förslag om att det införs krav på att verksamhet inom socialtjänsten bedrivs i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. Att använda effektiva metoder är också av stor vikt för att säkerställa att socialtjänstens målgrupper får stöd och insatser som ger avsedd effekt, och för att våra begränsade gemensamma resurser ska användas på bästa sätt.

I syfte att bygga kunskap och skapa bättre förutsättningar för uppföljning och utvärdering inom socialtjänsten i staden genomför socialförvaltningen en rad insatser och aktiviteter inom ramen för arbetet med forskning och utveckling (FoU). Några exempel är pilotverksamheten inom akademisk socialtjänst (AST), medel för forsknings- och utveckling (FUM) och lokala utvecklingsmedel (LUM). Arbetet med forskning och utveckling ska bidra till utveckling av socialtjänstens verksamheter och till bättre resultat för de vi är till för.

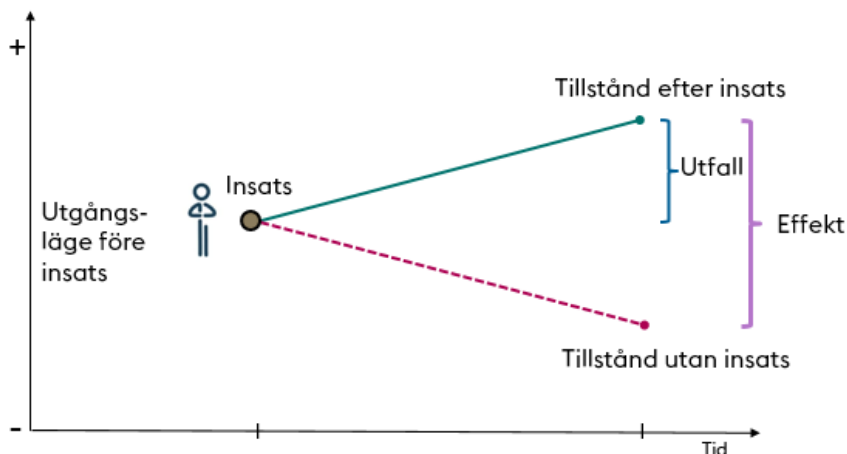
Effektutvärdering – definitioner, syfte och utmaningar

Vad är en effekt och hur kan den mätas?

I Ekonomistyrningsverkets skrift "Effektutvärdering – att välja upplägg" definieras en *effekt* som "*en förändring som inträffat som en följd av en vidtagen åtgärd och som annars inte skulle ha inträffat*"¹ Att en förändring inträffat efter att en åtgärd vidtagits behöver dock inte betyda att det är den vidtagna åtgärden som är orsaken till förändringen. En förutsättning för att kunna mäta effekt är att orsak-verkan sambandet mellan den vidtagna åtgärden och den förändring som har skett är säkerställd. Effekten är *skillnaden mellan den förändring/utfall som uppstod med insatsen och den förändring/utfall som hade uppstått utan insatsen*². Se illustration nedan:

¹ Ekonomistyrningsverket, 2006:8: Effektutvärdering - Att välja upplägg, s.9

² Effektfullt: Att separera effekt från utfall 2022.

Genom undersöka skillnaden mellan

- tillståndet som *faktiskt* uppnåddes efter att en insats/åtgärd genomförts och
 - tillståndet som *hypotetiskt* skulle ha inträffat om insatsen/åtgärden *inte* hade genomförts
- kan vi mäta effekten av den vidtagna åtgärden.

I fallet som illustreras i figuren ovan är *effekten större än utfallet*, eftersom tillståndet utan insatsen hade varit *sämre* än utgångsläget. Om tillståndet utan insatsen hade varit *bättre* än utgångsläget, men sämre än tillståndet med insatsen hade *effekten varit mindre än utfallet*. Det innebär att effekten uppstått delvis tack vare den åtgärd som vidtogs, och delvis av andra orsaker. Ibland är effekten noll, vilket innebär att tillståndet med insats blev detsamma som det hade varit utan insats. Det innebär att resurser har lagts på en verkningslös insats. Effekten kan även vara negativ, det vill säga att tillståndet utan insats blir bättre än tillståndet med insats. Insatsen har alltså motverkat sitt syfte och varit direkt kontraproduktiv.

För att få reda på om en åtgärd har haft effekt behöver vi alltså ha kunskap om både vad som *faktiskt* inträffade efter åtgärden genomförts och vad som hypotetiskt skulle ha inträffat om åtgärden/insatsen *inte* hade genomförts (*kontrafaktiskt*). Detta brukar ibland kallas för ”om-inte-problematiken”.

Inom den naturvetenskapliga forskningen kan ”om-inte-problematiken” avhjälpas med experimentella studier. Ett experiment med hög reliabilitet utförs under systematiska och kontrollerade förhållanden där de fyra elementen manipulation, kontroll, slumpmässig tilldelning och slumpmässigt urval ingår. En kontrollgrupp kan användas för att visa på kontrafaktiska resultat och möjligheten att kunna manipulera en variabel skapar förutsättningar att mäta effekt eller påverkan på en beroende variabel.

Inom den samhällsvetenskapliga forskningen och forskning inom socialt arbete är sådana kontrollerade experiment ofta svårare att genomföra, eftersom det inte finns samma möjlighet att genomföra experiment. Detta begränsar möjligheten att undersöka det kontrafaktiska förhållandet, det vill säga vad som skulle ha inträffat om en åtgärd inte vidtogs.

Vad skiljer en utvärdering från en uppföljning?

Uppföljning på individuell nivå är en viktig del i socialtjänstens arbete. Socialsekreterare och andra medarbetare följer ofta klienter och brukare över tid och får därmed möjlighet att följa hur deras situation och behov förändras. Detta gör att stödet och insatserna kan anpassas utifrån den förvärvade kunskapen om den enskildes behov. Individbaserad systematisk uppföljning (ISU) innebär att uppföljning på individnivå även sammanställs på gruppnivå. En sådan sammanställning ökar kunskapen på aggregerad nivå och kan utgöra underlag för att identifiera utvecklingsbehov i verksamheten.³

Uppföljning innebär att följa hur något utvecklar sig för att eventuellt kunna förändra och göra förbättringar. Uppföljningen har i första hand ett beskrivande syfte och kan sägas svara på frågan "hur går det?" eller "hur är det?". En utvärdering har däremot ett förklarande syfte, med målsättningen att svara på frågan "Hur gick det, och varför?" Utvärderingen analyserar, bedömer och värderar ett förändrat tillstånd, medan uppföljningen främst beskriver det.⁴ Uppföljningar av förändrade tillstånd fyller en viktig funktion i utvecklingsarbetet, men för att kunna dra slutsatser om *hur* och *varför* ett tillstånd har förändrats till följd av en insats behövs en effektutvärdering.

Syftet med effektutvärderingar

Det finns flera skäl till varför det är önskvärt att göra effektutvärderingar. ESV skriver att effektutvärdering är "en del i statsmaktens mål- och resultatstyrning och en viktig faktor för att öka effektiviteten inom statsförvaltningen. En utvärdering kan till exempel användas som underlag för ett beslut som rör behovet av en verksamhet eller belysa om den är tillräckligt effektiv."⁵

³ [Individbaserad systematisk uppföljning | SKR](#)

⁴ Tema jämställd socialtjänst - individbaserad systematisk uppföljning – digital konferens anordnad av SKR, 220906

⁵ Effektutvärdering – Att välja upplägg. Ekonomistyrningsverket, 2006:8, s.6

En utvärdering om hur effektiv en åtgärd är bidrar även till mer kunskap om hur resurser bör fördelas. Finns inte den kunskapen riskeras de att läggas på områden där de inte ger någon effekt, vilket innebär att resurserna hade kunnat användas på annat sätt där de hade gjort större nytta.

Eftersom många av de personer som får stöd och insatser från socialtjänsten tillhör sårbara grupper i samhället och inte alltid har möjlighet att bevaka sina egna intressen är det av stor vikt att socialtjänsten i största möjliga utsträckning säkerställer att de insatser och stöd som människor får verkligen ger avsedd effekt.

Effektutvärdering inom socialt arbete

På uppdrag av Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte) har två forskare genomfört en kartläggning av de svenska effektutvärderingar av beteendemässiga, psykologiska och sociala insatser som publicerats mellan 1990–2019. I kartläggningen har 528 effektutvärderingar som publicerats i vetenskapliga tidskrifter med kollegial granskning identifierats. Av dessa omfattar 134 utvärderingar socialtjänstområdets olika verksamhetsområden.

Inom ett antal av socialtjänstens verksamhetsområden finns få insatser som utvärderats – exempelvis våld i nära relationer, stöd till barn i social dygnsvård, stöd till föräldrar som brister i omsorgsförmåga, insatser för att förhindra hemlöshet och arbetslöshet. Det finns även områden där det helt saknas effektutvärderingar, såsom familjerätt (till exempel adoptionsutredningar) och flyktingmottagning. Av kartläggningen framgår även att flertalet av insatserna endast har utvärderats i en enskild studie. Enligt rapportens författare behövs det normalt sett minst två utvärderingar av god vetenskaplig kvalitet med samstämmiga resultat för att få säkrare kunskap.⁶

Kartläggningen visar alltså att det görs relativt få effektutvärderingar inom socialtjänstens verksamhetsområden, men samtidigt att det är möjligt genomföra effektutvärderingar inom området. När det gäller resultaten av de identifierade effektutvärderingarna redovisade ungefär hälften av dem statistiskt säkerställda effekter av den undersökta insatsen.⁷ Inom socialtjänstens verksamhetsområden varierar andelen utvärderingar som visar på effekt av insatsen från 63 procent inom området

⁶Sundell, K och Olsson, T: ”Svenska effektutvärderingar av beteendemässiga, psykologiska och sociala insatser”, Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd, 2020, s.32

⁷ Ibid. s.5-6

”funktionshinder” (där var antalet studerade utvärderingar endast åtta stycken) till 50 procent inom området ”barn och familj” (44 studerade utvärderingar) och endast 20 procent inom området ”individ” (49 studerade utvärderingar).⁸

När det handlar om att genomföra studier där människor är föremål för påverkan, så kallade interventionsstudier, finns det särskilda etiska krav att förhålla sig till. Själva syftet med interventionsforskning är att påverka studiedeltagarna och avläsa om effekterna blir de avsedda. Avsikten är att effekterna ska vara goda och bidra till mer kunskap och utveckling men att så verkligen är fallet kan vi inte veta förrän interventionen prövats i vetenskapliga studier. Vetenskapliga försök på människor är alltså nödvändiga för att vi ska kunna utvärdera och utveckla om en insats har en avsedd och god effekt.⁹

Att genomföra effektutvärderingar

En effektutvärdering innebär som tidigare nämnts att jämföra en faktisk utveckling med en kontrafaktisk, det vill säga vad som skulle ha hänt om den aktuella åtgärden *inte* hade genomförts. En effektutvärdering kan göras utifrån olika upplägg, vilket ESV definierar som ”*en plan som tar ställning till vilka grupper som ska studeras och jämföras, på vilket sätt dessa grupper ska väljas ut och när jämförelserna ska göras*”.¹⁰

Studier utan kontrollgrupp

Den grupp som får ta del av den åtgärd som ska undersökas kallas undersökningsgruppen eller experimentgruppen. Flera upplägg för effektutvärderingar bygger på att resultaten för undersökningsgruppen jämförs med en likvärdig grupp, en så kallad kontrollgrupp. Det kan dock finnas skäl till att utvärderaren väljer att inte använda en kontrollgrupp – exempelvis om utvärderingen inleds först i efterhand och det då inte är möjligt att utse en kontrollgrupp. Det kan även finnas andra orsaker till att det inte är möjligt att använda sig av en kontrollgrupp exempelvis praktiska eller etiska skäl. I dessa fall finns möjlighet att använda andra modeller:

Generisk kontroll – innebär att resultatet för undersökningsgruppen jämförs med vad som är normalt hos en större grupp som anses vara allmängiltig och som inte utsatts för åtgärden eller insatsen.

⁸ Ibid, s.28

⁹ Socialstyrelsen 2012: ”Att göra effektutvärderingar”

¹⁰ Effektutvärdering – Att välja upplägg. Ekonomistyrningsverket, 2006:8, s.15

Skuggkontroll – innebär att personer med särskilda insikter får uppskatta åtgärdens effekter genom att bedöma vad som skulle ha skett om åtgärden inte vidtagits.

Studier med kontrollgrupp

Studier med kontrollgrupp bygger på att likvärdiga grupper väljs ut: en undersökningsgrupp; den grupp där en åtgärd vidtas och en kontrollgrupp; den grupp där ingen åtgärd sätts in. Studier med kontrollgrupper kan i sin tur delas in i två kategorier:

Randomiserad kontrollerad studie - innebär att individerna eller enheterna som ska ingå i en studie slumpmässigt fördelas till en undersökningsgrupp respektive kontrollgrupp. Ett slumpmässigt urval gör att grupperna inte skiljer sig åt på ett systematiskt sätt, vilket annars skulle kunna påverka resultatet.

Det finns olika metoder att ta till för att öka trovärdigheten i en studie eller ett experiment. Kontrollgruppen kan utsättas för en verkningslös åtgärd, utan vetskap om det är den verkningsfulla åtgärden eller ej den utsätts för, så kallad placebo. Det görs för att undvika att kunskapen om att utsättas eller inte utsättas för en åtgärd inte ska påverka utfallet, och kallas även för "blindning". En annan metod är "dubbelblindning" som innebär att inte heller undersökningsledaren har vetskap om vilken av grupperna som får den verkningsfulla åtgärden respektive placebo. Dessa metoder används ofta inom den medicinska sektorn där kraven på säkerhet om de uppmätta effekterna är höga. Inom socialt arbete är det oftast inte möjligt att tillämpa blindning eller dubbelblindning eftersom det i princip är omöjligt att både genomföra och motta en social insats utan att vara medveten om det.

Det kan även finnas andra faktorer som gör att det blir svårt, genomförbart eller etiskt problematiskt att utse en undersökningsgrupp och en kontrollgrupp. För att kunna genomföra ett kontrollerat experiment inom socialt arbete skulle först en grupp individer som bedöms tillhöra en viss målgrupp för en insats behöva identifieras. Det vill säga individer som bedöms vara i behov av eller kunna ha nytta av den insats som ska undersökas. Därefter skulle individerna slumpmässigt behöva fördelas till undersökningsgrupp respektive kontrollgrupp. Detta skapar ett etiskt dilemma då det skulle innebära att ett antal individer har bedömts att vara i behov av en insats men endast de som ingår i undersökningsgruppen får ta del av den. När det kommer till sociala insatser kan det även i vissa fall vara svårt att hitta ett tillräckligt

stort antal individer som kan utgöra ett underlag till både undersökningsgrupp och kontrollgrupp.

Kontrollerad studie(kvasiexperiment) – till skillnad från en randomiserad kontrollerad studie är en kontrollerad studie, även kallad kvasiexperiment, en studie som genomförs med en matchad kontrollgrupp. Det vill säga att individerna i kontrollgruppen matchas så långt det är möjligt med individerna i undersökningsgruppen. En kontrollerad studie kan användas om det inte är möjligt eller önskvärt att slumpmässigt tilldela individerna till undersökningsgrupp respektive kontrollgrupp.

Forskningsdesignen kan även i högre utsträckning tillämpas inom socialt arbete än vad en randomiserad kontrollerad studie kan. Ett exempel är att om en insats testas i ett stadsdelsområde så kan ett annat stadsdelsområde fungera som kontrollgrupp. I det fallet är det viktigt att stadsdelsområdet som fungerar som kontrollgrupp liknar det stadsdelsområde där insatsen testas så mycket som möjligt med avseende på de faktorer som kan påverka effekterna av åtgärden.

Val av upplägg för effektutvärdering

Upplägget av en utvärdering påverkas av när utvärderingen planeras, det vill säga om den planeras innan insatsen påbörjas eller först i efterhand.

Utvärderingen planeras innan insatsen påbörjas

I de fall då utvärderingen planeras innan insatsen påbörjas är det möjligt att genomföra en randomiserad kontrollerad studie eller ett kvasiexperiment.

I det fall en utvärdering planeras mellan en undersöknings- och kontrollgrupp där de två grupper kan antas var matchade behövs ingen jämförelse mellan grupperna göras *innan* åtgärden genomförs. Är grupperna matchade innan insatsen utförs är det tillräckligt att mäta skillnaden mellan grupperna *efter* att åtgärden genomförts för att kunna mäta den uppnådda effekten. Detta kallas en *efterstudie*.

Om det däremot finns risk för att undersöknings- och kontrollgrupp skiljer sig åt före åtgärden behöver skillnaden mellan grupperna mätas *både* innan och efter genomförd åtgärd för att kunna fastställa själva effekten av åtgärden. Detta kallas för en *före-efterstudie*.

Utvärderingen planeras i efterhand

I det fall en utvärdering planeras först efter att en åtgärd har vidtagits är det oftast inte möjligt att göra en före-efterstudie.

Däremot kan det gå att göra en efterstudie om det finns tillgängliga data om situationen före insatsen. Det är också möjligt att göra en skuggkontroll där deltagarna själva, eller experter, får göra en uppskattning av situationen före insatsen.¹¹

Förutsättningar för att genomföra effektutvärderingar

Randomiserade kontrollerade utvärderingar och andra effektutvärderingar kräver en tydlig design där det framgår hur studien ska genomföras och hur resultaten ska rapporteras och användas. Upplägget av en utvärdering påverkas av när utvärderingen ska genomföras– det vill säga om den planeras innan insatsen påbörjas eller först i efterhand.

Forskningslogistik

För att kunna möta de specifika kraven om hur en studie ska genomföras krävs en fungerande projektorganisation, grundliga förberedelser och väl fungerande rutiner för forskningsimplementering. Hur en utvärdering genomförs och att data hanteras korrekt har avgörande betydelse för både kvaliteten på data och resultatens validitet. En projektorganisation bör tydliggöra vem som har ansvaret som projektledare, vem/vilka som har forskningsansvaret och vem som ansvarar för administration, logistik, personal och budget.

Projektgruppen bör utarbeta en plan för rekrytering av deltagare, rutiner runt datainsamling och dataadministration. Utöver detta behöver projektet förankras inom den egna organisationen för att säkra planering och styrning för projektets alla faser. Därtill behöver projektet genomgå en forskningsetisk prövning där bl.a. studiedeltagarna behöver skriva under ett informerat samtycke godkänt av etikprövningsnämnden.

För att kunna hantera komplexa data kan även ett datasystem som har de avsedda funktionerna komma att behöva utvecklas. För enklare studier kan ett vanligt Office-paket vara tillräcklig men för mer avancerade studier med många deltagare, flera grupper, olika mätillfällen och flera indikatorer kan det vara nödvändigt att ett sådant system utvecklas av en person med kompetens inom systemutveckling. Därtill behövs ett adekvat system för registrering av deltagares kontaktinformation och personnummer som uppfyller gällande regelverk om hantering av personuppgifter.¹²

¹¹ Effektutvärdering – Att välja upplägg. Ekonomistyrningsverket, 2006:8, s.15-18

¹² Socialstyrelsen (2012). Att göra effektutvärderingar.

Uppföljning och utvärdering inom socialtjänsten i Stockholms stad

Inom staden bedrivs många former av utvecklingsarbete som syftar till att följa upp, analysera och utvärdera olika insatser. Några av de metoder och upplägg som används beskrivs i avsnittet nedan, utifrån olika exempel på utvärderingar som genomförts eller pågår inom staden. Därefter beskrivs socialförvaltningens utvecklingsinsatser som syftar till att stärka arbetet med utvärdering och uppföljning inom staden.

Upplägg med kontrollgrupper

Utvärdering av sociala insatsgrupper – exempel på upplägg med matchad kontrollgrupp

Sociala insatsgrupper (SIG) är en arbetsmetod för samverkan mellan socialtjänst, polis, skola, arbetsmarknadsnämnden och andra aktörer för att stötta och hjälpa personer att sluta begå brott, lämna en kriminell livsstil, kriminella miljöer och våldsbejakande extremism eller förhindra att unga vuxna utvecklar en kriminell livsstil eller involveras i våldsbejakande extremism. I Stockholms stad startade SIG som ett projekt i stadsdelarna Rinkeby och Tensta år 2013-2016, med cirka 100 deltagare totalt. Forskare från Stockholms universitet genomförde en utvärdering som bestod av intervjuer med deltagare, samt en jämförelse av registerdata om misstankar för brott mellan projektdeltagarna och en konstruerad kontrollgrupp. Resultatet visade ingen effekt av insatserna på deltagarnas brottslighet, men utvärderarna framhöll att uppföljningstiden varit för kort för att kunna dra några definitiva slutsatser.¹³

Idag finns insatsen SIG i de sju ytterstadsområdena i Stockholms stad, och i många andra kommuner i landet. Det saknas fortfarande vetenskapligt hållbar evidens gällande långsiktiga effekter av SIG. En ny utvärdering har därför påbörjats i samverkan mellan socialförvaltningen och forskare vid Institutet för framtidsstudier.

Utvärderingen består av två delar:

1. En uppföljning av SIG för vuxna i Tensta och Rinkeby, i syfte att studera effekter av deltagande på länge sikt, vilket inte kunde fastställas i tidigare utvärdering

¹³Sarnecki, J.: ”Utvärdering av Sociala insatsgrupper 20-29, Rinkeby Tensta, Slutrapport” Stockholms universitet, 2017

2. Insamling av nya data för de individer som beviljats SIG-insats i de sju ytterstadsstadsdelarna i Stockholms stad, i syfte att utvärdera den nuvarande formen av SIG-insats.

Den första delen av utvärderingen beräknas pågå till och med 2023, och den andra delen till och med 2025.

Den första delen av utvärderingen innebär en uppföljning av den tidigare genomförda undersökningen av SIG för vuxna i Tensta och Rinkeby, i syfte att undersöka om de genomförda insatserna har medfört långsiktiga effekter för deltagarna. Hur de berörda personernas livssituation har utvecklats ska jämföras med en ny kontrollgrupp som ska konstrueras för detta ändamål.

Den andra delen av utvärderingen består av en beskrivning av de olika SIG-verksamheter som bedrivs i Stockholms stad idag, och en utvärdering av de eventuella effekter som insatsen har på de som deltagit. Indikatorer för individernas brottslighet och sysselsättning ska undersökas innan individen har blivit inskriven i SIG, under tiden individen deltar och efter att individen har skrivits ut från SIG. För varje grupp av deltagare i SIG kommer det att finnas en kontrollgrupp med individer som bor i samma stadsdel, har samma fördelning rörande kön och ålder samt likartad social belastning som SIG-gruppen har vid inskrivning. Båda grupperna följs upp under samma tid.¹⁴

Utvärderingen av SIG är ett exempel på hur en effektutvärdering av en insats inom socialtjänsten kan genomföras. Det är inte en randomiserad kontrollerad studie eftersom individerna inte har fördelats slumpmässigt till undersökningsgrupp respektive kontrollgrupp, utan en kontrollerad studie med en matchad kontrollgrupp. Enligt forskarna är det svårt att förutse hur många individer som kommer att omfattas, men uppskattningsvis rör det sig om minst 300 personer. Forskarna lyfter fram att en förutsättning för att kunna dra säkra slutsatser av uppföljningen är att grupperna är tillräckligt stora, och att effekterna av SIG tillräckligt starka. En viktig slutsats från den tidigare utvärderingen var att uppföljningstiden var för kort för att kunna dra några definitiva slutsatser. Detta pekar på vikten av att följa upp insatsen över en längre tid för att se både kortsiktiga och långsiktiga effekter. Arbetet med att utvärdera effekten av insatsen blir därför omfattande både i tid och i kostnad.

¹⁴ Sarnecki, J & Dickson Wahlman, L: ”Effekter av SIG i Stockholm – Utvärderingsplan”, 2021

”Intensifierad utredning i hemmiljö” – exempel på utvärdering med randomiserad kontrollgrupp

Det förekommer även att utvärdering av projekt genomförs utifrån en slumpmässig fördelning till undersöknings- respektive kontrollgrupp. Ett exempel på det är projektet ”Intensifierad utredning i hemmiljö” (IUIH) som bedrivs i Rinkeby-Kista och Spånga-Tensta stadsdelsförvaltningar och ingår i stadens arbete med sociala investeringar. I projektet testas en gemensam arbetsmodell som innebär att utredningsarbetet intensifieras, förläggs till hemmiljön och utförs gemensamt av socialsekreterare och familjebehandlare.

Inom IUIH finns en pågående uppföljning där det sker en slumpmässig fördelning till behandling- respektive kontrollgrupp. Både grupperna följs upp på individnivå, under pågående insats samt därefter. Randomisering i urvalet samt flera gemensamma uppföljningsindikatorer skapar förutsättningar för att undersöka olika utfall samt att kontrollera för olika bakgrundsfaktorer. . Eftersom det är slumpen som styr om individen tillhör behandlings- eller kontrollgrupp medför randomiseringen även bättre förutsättningar för att grupperna inte ska skilja sig åt systematiskt, utöver om individen får insatsen eller ej. Projektet påbörjades 2021 och pågår till 2024, utvärderingen genom randomiserad kontrollstudie kommer att genomföras av extern part via avrop från stadens ramavtal.

Upplägg utan kontrollgrupper

Upplägg med randomiserade eller matchade kontrollgrupper är alltså möjliga att genomföra i vissa fall, men kan ibland bli innebära att studierna blir tids- och resurskrävande. Det kan även, som tidigare nämnts, finnas andra skäl till att det inte är möjligt eller önskvärt att genomföra en undersökning med kontrollgrupp. Nedan beskrivs andra metoder som kan användas i dessa fall.

”Modell för tidigt socialt stöd” – exempel på utvärdering genom jämförelse mellan geografiska områden

Ett annat möjligt upplägg för en utvärdering är att en insats testas inom ett begränsat geografiskt område, för att sedan kunna studera utvecklingen i ”undersökningsområdet” i förhållande till ett jämförbart område. Ett exempel på det är projektet ”Modell för tidigt socialt stöd” som bedrivits inom socialtjänsten i Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning, i samverkan med staden, Uppdrag psykisk hälsa (UPH) på Sveriges kommuner och regioner (SKR) samt det statliga forskningsinstitutet RISE. Projektet syftade till att barn och unga ska få hjälp i ett tidigt skede för att bryta en negativ

utveckling av sociala problem. De nya arbetssätt som testats hade tagits fram utifrån behov som framkommit i en behovsanalys som genomfördes år 2019, baserad på en omfattande genomlysning av socialtjänstdata.

En del i projektet var pilotverksamheten ”Socialtjänst Vällingbyteamet” som startade i september 2020. Verksamheten ansvarade för en avgränsad del av socialtjänstens ärenden för barn och unga i området Vällingby. Socialsekreterare i teamet har bland annat en bredare och mer flexibel roll där en och samma medarbetare har flera funktioner för att familjen inte ska behöva hänvisas mellan flera olika medarbetare. Beslutet att pilotprojektet skulle genomföras just i stadsdelen Vällingby grundade sig i analyser av materialet som togs fram i genomlysningen av socialtjänstdata. Målsättningen var att välja en stadsdel som var representativ för hela stadsdelsområdet som helhet. Det innebär att de resultat som uppnås inom stadsdelen Vällingby kan jämföras med resultaten för hela stadsdelsområdet, för att undersöka pilotprojektets effekter.¹⁵

Utvärderingen av pilotprojektet är inte klar så resultaten kan inte redovisas, men preliminära resultat tyder på att Vällingbyteamet erbjuder insats i högre grad och att familjer även tackar ja till insatser i betydligt högre grad, jämfört med linjeverksamheten. Likaså kan man se en högre andel ärenden som kommit in som egenansökan till Vällingbyteamet.

Utvärdering av skolsociala team (SST) – exempel på före- efter-studie

Ett annat exempel på en utvärdering som nyligen genomförts i samverkan med akademien handlar om skolsociala team (SST), vilket är ett sätt att arbeta för att förebygga negativa konsekvenser av skolfrånvaro bland elever i Stockholms stad. Elever i årskurs 4-9 med frånvaro som riskerar låg måluppfyllelse och som i förlängningen riskerar att stå utan gymnasiebehörighet är den primära målgruppen.

Under januari 2021-februari 2022 har Marie Cederschiöld högskola haft i uppdrag av socialförvaltningen att studera insatsen i form av en uppföljningsstudie. Studien har genomförts tillsammans med sju stadsdelsnämnder. Syftet med studien är att följa upp hur skolsociala team arbetar med de elever som blir aktuella för stöd. Exempel på frågeställningar som studien utgått ifrån är: Vilka

¹⁵ Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning: ”Delrapport 2020 Modell för tidigt socialt stöd”

elever blir aktuella för stöd? Vilken typ av stöd får eleverna? Går det att urskilja förhållningssätt eller insatser som är mer verksamma än andra? Hur fungerar samordning och samverkan mellan skola och socialtjänst?

Data har samlats in genom en kvantitativt inriktad enkätstudie med självrapportering kring den egna skolfrånvaron, uppföljningsformulär i början av insats, uppföljningsformulär vid avslutad insats samt kvalitativa intervjustudier med skolsociologer och skolpersonal. Slutrapport och resultat förväntas under hösten 2022. Den del av studien som baseras på uppföljningsformulär före och efter genomförd insats utgör ett exempel på en före-efter-studie. En annan pågående före-efter-studie är en utvärdering av satsningen "Läslust", som genomförs med stöd av sociala investeringar.

Utvärdering av stadens relationsvårdscentrum – exempel på metodtriangulering

Under 2020-2021 genomförde av forskare från Marie Cederschiöld Högskola en utvärdering av Stockholms stads fyra relationsvårdscentrum (RVC). RVC startades år 2018 och följande år beslutades att ge forskare i uppdrag att följa verksamheterna under två år för att följa upp kvaliteten och utvecklingen i arbetet. I rapporten från december 2021 konstateras att det inte finns några resultat från effektstudier av de metoder som används inom RVC. Det framhålls att det *"återstår mycket arbete med att beskriva de metoder och arbetsätt som faktiskt används vid RVC i Stockholms stad, och med att dokumentera hur effektivt arbetet är exempelvis när det gäller att påverka våldsutövare till att upphöra med våld."*

Den genomförda utvärderingen bygger på så kallad "metodtriangulering" där information om RVC:s arbete och resultat har inhämtats från flera källor. Konkret betyder det att studien genomförts genom en kombination av metoder, exempelvis dokument och statistik, självskattningar av traumasymptom hos RVC:s våldsutsatta brukare, intervjuer med medarbetare och brukare vid RVC samt RVC:s brukarundersökning. Resultaten av utvärderingen har bidragit med mycket kunskap om stadens RVC, som resulterat i ett antal rekommendationer från forskarna i den fortsatta utvecklingen av verksamheten.¹⁶

¹⁶ Eriksson, M et al: "Utvärdering av Relationsvårdscentrum (RVC) i Stockholms stad", Marie Cederschiöld Högskola, 2001

Uppföljning och utveckling i den löpande verksamheten – exempel från enheten för hemlösa

Vid större utvärderingsinsatser, exempelvis de som nämnts ovan gällande SIG, RVC och SST, samverkar staden ofta med forskare inom akademien. Att genomföra utvärderingar i samverkan med akademien är viktigt för att tillföra kompetens och resurser som inte finns inom staden, och att bidra till en kunskapsbaserad utveckling av socialtjänsten, utifrån aktuell forskning.

Samtidigt är det av stor vikt att ett systematiskt uppföljnings- och utvecklingsarbete blir en del i det dagliga arbetet i stadens verksamheter. Ett exempel på detta finns inom enheten för hemlösa vid socialförvaltningens socialtjänstavdelning, som arbetar med vad de kallar ”vardagsevidens”. Det handlar om att regelbundet och systematiskt följa upp och analysera verksamhetens resultat, ta del av relevant forskning samt av erfarenheter från professionella och klienter. Verksamhetens resultat analyseras i arbetsgruppen, genom att de jämförs över tid, med andra verksamheter och i relation till forskning inom området. Stadens gemensamma verktyg för systematisk uppföljning, ILS, används som stöd. Enheten utgår från sina enhetsmål och förväntade resultat när de analyserar de resultat som uppnåtts.

När ett förbättringsområde identifierats tas olika åtgärder fram och testas. Exempelvis visade en jämförelse över tid att antalet uppsägningar och avbrutna försökslägenhetsinsatser hade ökat under några år. För att undersöka närmare vad detta berodde på genomfördes flera processer, bland annat utredningar av uppsägningar, brukarrevision och diskussioner i tvärsektoriella grupper. Utifrån den information som framkom i dessa processer tog enheten fram ett antal konkreta åtgärder, exempelvis individuell hjälp och färdighetsträning klienter gällande hyresinbetalningar, inrättande av case managers, och så kallad ”Bokurs”.

I samband med att åtgärderna infördes planerades även för hur de skulle följas upp, genom att samtycke från individer till att delta i uppföljning samlades in. Resultat av åtgärderna blev bland annat att både hyresskuldena och uppsägningarna minskade något, men det gjorde även antalet personer i försökslägenhet.

”Vardagsevidens” är ett exempel på hur verksamheter kan arbeta systematiskt med att analysera resultat, ta fram åtgärder, testa dem, samt följa upp och analysera resultaten. På så sätt tillförs värdefull kunskap till verksamheten, vilket kan ligga till grund för åtgärder som medför förbättringar för målgruppen.

Socialförvaltningens stöd till arbete med uppföljning och utveckling inom staden

Som beskrivits ovan bedrivs arbete med uppföljning och utveckling av stadens socialtjänst i många olika sammanhang, med olika metoder och i olika omfattning. Socialförvaltningen, i samverkan med andra aktörer, bedriver löpande arbete för att bidra till detta, bland annat genom att öka kompetensen hos stadens medarbetare och därmed till att stärka den kunskaps- och evidensbaserade utvecklingen av socialtjänsten i staden.

Inventeringar och systematiska kunskapsöversikter

Inom verksamhetsområden där finns en begränsad kunskapsbas kan socialförvaltningen tillsammans med andra aktörer genomföra aktiviteter som exempelvis inventeringar av insatser och metoder samt systematiska kunskapsöversikter, som utgör viktiga verktyg för att stärka kunskapen om stöd och insatser inom socialtjänsten.

Exempel på detta är de rapporter om effektiva tidiga insatser inom socialtjänsten med fokus på ekonomiskt bistånd och missbruk som konsultföretaget Lumells sammanställt på uppdrag av socialförvaltningen samt kunskapsöversikten *”Ett förebyggande perspektiv på ekonomiskt bistånd – en kunskapsöversikt om insatser som kan motverka eller minska behovet av ekonomiskt bistånd.”* från FoU i Väst.

Bakgrunden till dessa satsningar är att det i samband med att utredningen Framtidens socialtjänst släppte delbetänkandet Ju förr desto bättre – vägar till en förebyggande socialtjänst (SOU 2018:32) lyftes önskemål om att fördjupa kunskapen kring effektiva tidiga insatser inom ekonomiskt bistånd och missbruksområdet.

Frågan togs vidare till Partnerskapet till stöd för kunskapsstyrning inom socialtjänsten. Där skapades ett samarbete mellan Stockholms stad, Göteborgsregionens kommunalförbund och Region Örebro län, i form av partnerskapspiloten Effektiva tidiga insatser inom socialtjänsten.

Samarbetsforum för forskning och utveckling

Under hösten 2022 har socialförvaltningen startat ett samarbetsforum för forsknings- och utvecklingsfrågor (FoU) inom staden. Syftet med detta forum är att förstärka och utveckla samverkan mellan stadsdelsförvaltningarna och socialförvaltningens FoU-arbete, där bland annat Socialtjänstakademin, lokala utvecklingsmedel (LUM/MUL), forsknings- och utvecklingsmedel (FUM) och forskarseminarier ingår. Det handlar t ex om att utveckla utbytet av goda exempel, lyfta utmaningar samt vara en

referensgrupp för större utvecklingsinsatser såsom utveckling av kunskapsbanken och inrättandet av akademisk socialtjänst.

Varje stadsdelsförvaltning samt socialförvaltningen har bjudits in att anmäla en medarbetare som arbetar med utvecklingsfrågor, exempelvis metodutvecklare eller verksamhetsutvecklare.

Inom ramen för FoU-forum har en utbildning i effektmätning påbörjats. Utbildningen kommer att omfatta tre tillfällen under perioden oktober 2022 till januari 2023. Förutom deltagarna i FoU-forum deltar utredare från socialförvaltningens kompetenscenter.

Målet med utbildningen är att deltagarna ska:

- Känna sig trygga i vad utfalls- och effektmätning är och kan vidareförmedla sin förståelse till kollegor, chefer
- Se mätningens syften och tillämpningsområden
- Vara medvetna om etiska dilemman som kan uppstå vid mätning och överväganden som behöver göras
- Ha förståelse för olika sätt som mätning kan genomföras på, och känner sig rustade att koordinera/beställa mätning anpassad utifrån verksamhetens förutsättningar och behov.

En grundläggande del i utbildningen är den så kallade ”effekttrappan”, som visar hur en organisation kan ta steg för att vidareutveckla sin effektmätning. De fem stegen i effekttrappan är:

- 1) Förändringsteori – med avstamp i den utmaning som vår målgrupp står inför så har vi beskrivit vilken förändring vi vill åstadkomma för vem, samt hur och varför vi tror det kommer ske genom vår insats.
- 2) Prestation – vi har mätt om vår målgrupp har tagit del av vår insats i den utsträckning och på det sätt som vi hade tänkt.
- 3) Utfall – vi har följt upp vad som blev förändringen för målgruppen efter insatsen jämfört med före insatsen.
- 4) Effekt – vi har utforskat i vilken grad förändringen som uppstår för vår målgrupp har orsakats av vår insats och inte skulle ha uppstått ändå
- 5) Upprepning/uppskalning – vi kan förklara vad i vår insats som driver effekt, så att vi eller någon annan kan skapa samma effekt igen.

I utbildningen understryks att det inte alltid är möjligt, och inte alltid önskvärt, att nå de högsta stegen, utan att även de tidigare stegen i många fall tillför värdefull kunskap till verksamheten. Utifrån vilka förutsättningar, behov och krav/önskemål från intressenter som finns i olika situationer kan verksamheten välja att

mäta prestationer, utfall och/eller effekter¹⁷. Detta knyter an till det som har beskrivits ovan, hur olika metoder för uppföljning och utvärdering används i olika sammanhang inom stadens socialtjänst.

Inom ramen för arbetet med att följa upp sociala investeringar har stadsledningskontoret tagit fram en rapport där olika det beskrivs vad som krävs för att genomföra en utvärdering utifrån olika metoder. Metoderna beskrivs i steg från 1-5, där steg 1 är projektlogik och 5 är en randomiserad kontrollerad studie. Det framhålls dock att alla projekt inte kan eller bör utvärderas utifrån steg 5. I vissa fall är exempelvis en före-efter-mätning (steg 3) det som är möjligt att göra, och en sådan utvärdering kan bidra med mycket användbar kunskap.

I den utbildning i effektmätning som socialförvaltningen genomför i samverkan med Effektfullt framhålls även att det krävs vissa organisatoriska förutsättningar för att kunna genomföra olika typer av utvärderingar. Genom att öka kunskapen och kompetensen inom detta område bidrar utbildningen till att stärka dessa förutsättningar inom staden, och ökar möjligheterna att med olika metoder systematiskt följa upp och utvärdera socialtjänstens stöd och insatser. FoU-forum ger också ökad möjlighet till samverkan mellan stadsdelsförvaltningar och socialförvaltning, för att kunna ta stöd av varandra när det gäller arbete med uppföljning och utvärdering. Det kan även handla om att göra mer genomarbetade beställningar till forskare vid samarbeten med akademin, som säkerställer att samarbetet resulterar i den kunskap som verksamheten har behov av.

För att utvecklingen mot en mer kunskapsbaserad socialtjänst ska kunna fortsätta behöver förutsättningarna för uppföljning, utvärdering och effektmätning stärkas ytterligare. Staden behöver skapa en struktur som underlättar för forskning och utveckling, stärka samverkan med akademin, värna en forskningsinriktad och kunskapssökande kultur inom socialtjänsten samt fortsätta utveckla den generella kompetensen om uppföljning och utvärdering i alla delar av organisationen.

¹⁷ Effektfullt – material från utbildning i effektmätning för Stockholms stad, 2022.

Referenser

- Ekonomistyrningsverket: ”Effektutvärdering - Att välja upplägg”, 2006:8
- Effektfullt: ”Att separera effekt från utfall” 2022
- Effektfullt: Material från utbildning i effektmätning för Stockholms stad, 2022
- Eriksson, M et al: ”Utvärdering av Relationsvåldscentrum (RVC) i Stockholms stad”, Marie Cederschiöld Högskola, 2001
- Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning: ”Delrapport 2020 – modell för tidigt socialt stöd”
- Sarnecki, J: ”Utvärdering av Sociala insatsgrupper 20-29, Rinkeby Tensta, Slutrapport.”, Stockholms universitet, 2017
- Sarnecki, J & Dickson Wahlman, L: Effekter av SIG i Stockholm – Utvärderingsplan, 2021
- Socialstyrelsen: ”Att göra effektutvärderingar”, 2012
- Sundell, K och Olsson, T: ”Svenska effektutvärderingar av beteendemässiga, psykologiska och sociala insatser”, Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd, 2020
- Sveriges Kommuner och Regioner: [Individbaserad systematisk uppföljning | SKR](#), hemsida besökt 221018
- Sveriges Kommuner och Regioner: Tema jämställd socialtjänst - individbaserad systematisk uppföljning – digital konferens 220906